

AMIR TEMURNING DIPLOMATIK ALOQALARI TARIXIGA OID

Muzaffarova Mehribon To'lg'in qizi,
JDPI tarix fakulteti, 203 guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: dos. F.E. Toshboyev

Annatatsiya

Ushbu maqolada Amir Temurning Yevropaning Fransiya, Angliya, Kastiliya kabi yirik qirollar bilan savdo va diplomatik aloqalari tarixiga oid ma'lumotlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Diplomatiya, Angliya, savdo, diplomatic aloqalar, Kichik Osiyo, Genuya, Amir Temur,

Amir Temur jahon tarixida qudratli va gullab yashnagan davlat barpo etgan buyuk sarkarda va buyuk davlat arbobi sifatida ma'lum. Shu bilan birgalikda Amir Temur tarixda o'z davrining mohir diplomati sifatida ham chuqur iz qoldirgan. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, Fransiya Amir Temur shaxsiga bo'lgan qiziqish katta bo'lib, ular Sohibqiron va u asos solgan buyuk sulola tarixini yoritishda faqat harbiy yurishlari va amalga oshirilgan ishlar solnomasini tuzish bilan cheklanmasdan, o'sha davr ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy mafkuraviy muhitni hamda Amir Temurga va uning avlodlariga xos sof insoniy fazilatlarni, ularning davlat, jamiyat, din va ilm-fanga bo'lgan munoabatni ham atroflicha tadqiq qilishga alohida e'tibor beradilar.¹

Sohibqiron Amir Temur xalqar va mamlakatlarni bir-biri bilan bog'lashga ulkan hissa qo'shdi. U Yevropaning Fransiya, Angliya, Kastiliya kabi yirik qirollar bilan savdo va diplomatik aloqalar o'rnatdi¹. Sohibqiron buyuk davlat arbobi sifatida o'z maqsadlariga erishishda avvalo diplomatik munosabatlarga e'tibor qaratgan. Amir Temur barpo etgan buyuk saltanat o'sha davrda nafaqat, qo'shni mamlakatlar va ularning podsholarini balki uzoq yurtlar hukmdorlarini ham o'ziga jalb etgan. Tarixiy hujjatlar dalolat berishicha XIV asrning 70-yillaridayoq

¹ Amir Temur jahon tarixida. Тошкент, 1991. Б. 55.

Yevropa davlatlari vakillari Movorounnahrda kelib, bu yerda tashkil topgan yangi mustaqil davlatning qudrati va salohiyati bilan tanisha boshlaganlar.

Sohibqiron bobomiz hukmronligining keyingi yillarida Fransiya qiroli Karl VI (1380-1422) Angliya qiroli Genrix IV (1399-1413) Kastiliya va Lion qiroli Genrix in de Trastamara (1390-1407) lar bilan diplomatic aloqalar o`rnatib yozishmalar olib boradi. Fransiya fuqarolari hisoblangan genuyaliklarning yer va mulklarini ayniqsa, G`alatadagi mustamlakalarini himoya qilish uchun Karl VI o`z navbatida Amir Temurdan yordam kutar va u bilan diplomatik aloqalar o`rnatishga urinardi.

Amir Temur Boyazid bilan bo`lajak to`qnashuvda Trapezund va Kanstantinopolning harbiy kemalaridan foydalanishga harakat qiladi. Shu maqsadda u Genuya va Venetsiyaga sovg`a - salomlar hamda maktublar bilan elchi yuboradi. O`zaro yordam masalasida Amir Temur Konstantinopol noibi Ioann VII Paleolog bilan ham yozishmalar olib boradi. Amir Temurning 1402-yil 15-may kuni Ioann VII Paleolog nomiga yo`llangan javob maktubi mazmuniga qaraganda Kanstantinopol noibi va Genuyaning Peradagi hokimi Boyazidga qarshi kurashda Amir Temurga xizmat qilish, hatto ularga odamlar va har qaysisi 20 tadan 40 tagach harbiy kemalar bilan yordam berish majburiyatini oladilar. Buni Ispaniya elchisi Klavixio ham o`z kundalik daftarida qayt etib o`tadi².

Amir Temur va Karl VI yozishmalarida qayt etilishicha Sohobqiron qirolni qullab-quvvatlaydi. Anqara yaqinida turklarning 160-ming kishilik qo`shni ustidan qozonilgan buyuk g`alabadan so`ng Amir Temurning G`arbiy Yevropa davlatlari bilan bo`lgan aloqalarning mazmuni tubdan o`zgaradi. Endilikda Amir Temur ular bilan bo`lgan aloqalarning mustahkamlanishiga va o`zaro savdo-sotiq aloqalarini yo`lga qo`yish kabi masalalarga ahamiyat beradi. Amir Temur diplomatiyasining o`ziga xos tomonlaridan biri u o`zining barcha murojaatlarida, hatto qat`iy talab shaklida yozilgan nomalarida ham sharq diplomatiyasi tamoyillariga ham rioya qiladi.

² Borodin Sergey. Samarqand osmonida yoduzlar. Toshkent, 2020. B.

Ayrim yurtlar hukmdorlarining qo`pol shaklda ba`zi hollarda jahl va jaholat bilan yozilgan nomalariga Sohibqiron hamma vaqt o`z fikrini aniq bayon qilgan holda madaniyat va odob bilan javob qilganini o`sha davrdan meros bo`lib qolgan tarixiy xatlar orqali bilib olish qiyin emas. Amir Temurning Fransiya qiroli Karl VI ga yo`llagan maktubida “Salom va tinchlik e`lon qilaman !” degan so`z bitilgani buni yaqqol tasdiqlaydi. Amir Temur 1402-yil yozida Fransiya va Angliyaga maxsus elchilar orqali Karl VI va Genrix IV nomlariga maktublar yo`llaydi. Elchilar Parijga 1403-yil may oyida yetib boradilar. Elchilar ikki mamlakatning savdogarlari uchun erkin savdo munosabatlarini olib borishni ta`minlash va agar qirol hamda gersoglar rozi bo`lsalar, bu erkin savdoni tegishli bitim yoki shartnoma bilan mustahkamlashni taklif etadi. Shuning uchun ham Sohibqiron Amir temur Fransiya qiroli Karl VI ga yo`llagan maktubida bu haqida quyidagilarni alohida ta`kidlaydi: “Bundan keyin sining odamlaringiz bizning yo`llarimizga va bizning kishilarimiz sizning o`lkangizga o`tgan ajdodlarimiz davridagidek borib kelib tursalar, sizning va bizning nomimiz hamma joyda olqishlab tursalar, mamlakatimiz savdogarlari uchun foyda keltirishsa ko`p xursand bo`lar edik. Shuni aytish kerakki endi bizning yurtimizda savdogarlaringiz xavfsizligi ta`minlanadi”<sup>3</sup> Fransiya qiroli Karl VI 1403-yil 15-iyunida Amir Temurga yo`llagan javob maktubida ma`lum bo`lishicha Amir Temur takliflari Fransiya tomonidan mamnuniyat bilan qabul qilingan⁴. Xuddi Shu davrda Amir Temur Angliya qiroli Genrix IV bilan olib borilgan diplomatic munosabatlarda G`arbiy viloyatlar hokimi Mironshoh faol qatnashdi.

Shimoliy Eron, Iroq, Tabriz va Sultoniyaning o`z ichiga olgan mulklar hokimi Mironshoh Amir Temurning keksayib qolgan davrda G`arbiy Yevropa hukmdorlarining diqqatlar-e`tiborini o`ziga jalb etadi. Bu davrda u Yevropa davlatlari bilan o`zaro savdo aloqalarini jonlantirish maqsadida xristian ruhoniylariga xayrixohlik bildirib, savdogarlarning daxlsizligini ta`minlash borasida

³Temur tuzuklari. Toshkent 1999.

⁴ Azamat Ziyov. O`zbek davlatchiligi tarixi. Тошкент, ”Sharq”, 2000. B. 44.

chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Shu sababli g'arvda Mironshoh tez orada kotolik dinining homiysi sifatida shuhrat qozonadi. Kastiliya (Ispaniya) qiroli Genrix III sharq bilan juda qiziqib qolgan edi. 1402-yil bahorida dastlab Ispaniya elchilari Amir Temurning Kichik Osiyodagi qarorgohiga yuboriladi. Elchilarga Amir Temur va Boyazidning kuch qudrati, boyligi va qo'shining sonini bilish hamda ular qo'l ostida yashayotgan xalqlarning urf-odatlarini, dini va qonunlari haqida aniq ma'lumotlar to'plash topshiriladi. Sharq va G'arb davlatlarining elchilari qatorida Ispaniya elchilari ham Amir Temur tomonidan qabul qilinib, qirol nomiga yozilgan maxsus maktub va in'omlar bilan kuzatiladi. Ularga qo'shib Amir Temur Muhammadqozi ismli vakilini ham Ispaniyaga elchi qilib yuboradi. Genrix III 1403-yilda Amir Temur huzuriga ikkinchi marta maxsus elchilarni yuboradi. Unga Klavixos boshliq qilib tayinlanadi. 1403-yil 27-mayda Ispaniyadan jo'nab ketgan elchilar Samarqandga keladilar. Ispaniya elchilari samarqandda Amir Temur tomonidan tantanavor qabul qilinib ularga katta e'tibor va zo'r hurmat ko'rsatdilar⁵. Klavixos boshliq Ispaniya elchilari 1404-yilning sentabr-noyabr oylarida Samarqandda bo'ladilar. Amir Temurning Xitoyga yurishi munosabati bilan boshqa ko'pgina davlatlarning elchilari bilan bir qatorda Ispaniya elchilari ham 1404-yilning 27-noyabrda Samarqanddan jo'natib yuboriladi. Klavixos Ispaniyaga 1406-yilning mart oyida qaytib keladi. Klavixoning safar tasavvurotlari "Buyuk Temur tarixi" va "Temur qarorgohi", "Samarqanddan sayohat kundaligi" nomlari ostida ispan tilida bir necha bor nashr qilinadi.

Xulosa qilib aytganda buyuk ajdodlarimizning eng muhim fazilatlaridan biri shuki u zot bundan olti asr avval davlatlararo manfaatli hamkorlikni rivojlantirish, uzoq va yaqin xalqlar o'rtasida do'stlik hamjihatlik rishtalarini mustahkamlash o'z saltanati yorqin istiqbolini ta'minlashning muhim omili ekanini teran anglagan. Shu bois, Yevropa va Osiyoni bog'lashga xizmat qilgan ulkan ishlarni amalga oshirgan. Bir tomondan-Xitoy, Hindiston, ikkinchi tomondan- Fransiya, Ispaniya, Angliya va boshqa davlatlar bilan aloqa o'rnatgan va shu munosabatlarni mustahkamlashga intilgan.

⁵ Mo'minov I.M. A.Temur va temuriylar davri Тошкент, "Fan", 1996.

